

Spor etter fisk, datamaskiner, ord og tid

Thomas Hylland Eriksen

I et par-tre år har jeg skrevet en månedlig spalte i *Magasinet*, Dagbladets lørdagsbilag. Tanken bak spalten er at samfunnsvitere skal bruke sine fagkunnskaper på andre måter enn de er vant til. Ideen er ... glimrende. Sjangeren er mini-essayet. Maksimumslengde er 5000 tegn. Det er vanskeligere å skrive kort enn langt, og jeg bruker nesten alltid like lang tid på å stryke som på å skrive. Her er noen spor. Jeg husker ikke nøyaktig når de stod på trykk, og derfor er listen alfabetisk og ikke kronologisk. Mer kommer når jeg får ryddet i harddiskene mine.

Oktober 2007
THE

Også en form for demokrati

Stol aldri på et språk som ikke er villig til å forenkle seg selv.

«Det går vel an å si,» sa vår engelske kollega ettertenksomt, «at finsk er et vanskelig språk å lære *objektivt sett?*»

Finnene flirte sjenert. «Datteren min er to år gammel, og hun klarer å få sagt det hun vil,» sa den ene. «Det er vel mer et *spesielt* språk enn et *vanskelig* språk,» sa den andre. «Vi har større problemer med å lære andre europeiske språk enn dere,» supplerte den tredje.

Vi gikk videre i kontemplativ taushet. Det var en skarp og grell dag i midten av april. Våren kommer senere til Jyväskylä enn til Oslo, og isen lå fremdeles metertykk på innsjøen. Skitne snørester glitret grått i sollyset. Vår lille flokk av utenlandske forelesere fulgte lydig vertskapet, og snart hadde vi passert det lokale Nokia og nærmet oss sentrum, med sin stilige, typisk finske blanding av dristig modernistisk arkitektur og solid trehusbebyggelse. Skogen av finskspråklige skilt og plakater ble tettere, og som vanlig var det umulig å tyde så mye som et eneste ord. Nesten, da. At «Ravintola» betyr restaurant og at «Kukkia» betyr blomster, har jeg fått med meg etter gjentatte besøk, men der stopper det. Finland er et nordisk land, men det er lettere å tyde skilt i Praha eller Sarajevo enn i Jyväskylä.

Det er to hundre år siden det ble bevist at finsk er fjernere fra norsk enn hindi. Men at finsk skulle være et spesielt melankolsk språk, finnes det ikke vitenskapelig belegg for å hevde. Selv om det er det.

Språkforskere mener at alle språk prinsipielt kan brukes til alt. Ifølge dette synet er ingen språk objektivt sett rike, fattige, vakre eller stygge. Hvis noen for eksempel skulle påstå at nynorsk er et usedvanlig poetisk språk, spesielt velegnet til lyriske lovprisninger av norske fjell og daler, gjør de seg således skyldig i et overgrep. Å si noe slikt er nedlatende romantisering. Det er det samme som å påstå indirekte at nynorsk ikke egner seg til avansert vitenskap.

Samtidig kan ingen nekte for at språk er forskjellige. De fleste språk er muntlige og lokalt forankret, de gir fasong til en unik, avgrenset verden. Derfor kan ingen forvente at tupikwaraene i Amazonas eller hereroene i Namibia skal ha egenproduserte begreper om epostvedlegg eller kald fusjon. Noen språk har intrikate systemer av personlige tiltaleformer -- på norsk har vi bare beholdt én høflig tiltaleform, og selv den har gått ut på dato. Det sier noe om at Norge er blitt et mer egalitært samfunn de siste årene.

Noen språk, som swahili, holder seg med forvirrende mengder av substantivklasser, igjen andre syr sammen ord slik at kompliserte setninger kan uttrykkes som ett eneste, halsbrekkende ord. Noen bruker flere verb enn substantiver. De presise tyskerne opererer med kasus og setter verbet til slutt, og det er sannsynligvis riktig at visse tanker bare kan tenkes på tysk.

Forskjellene sier ikke bare noe om språkene, men også om samfunnene som bruker dem. Språkreformer kommer nesten alltid samtidig som politiske forandringer. I mellomkrigstiden støttet den radikale Franklin D. Roosevelt en forenkling av amerikansk stavemåte -- *through* skulle staves *thru*. Forslagene fikk aldri fotfeste.

Solen hadde gått ned, konferansedeltagerne lå på sine kritthvite hotellaken og lengtet hjem, og jeg valgte å lese en artikkel om Kinas økonomiske vekst heller enn å se på finsk fjernsynsteater uten undertekster. Dagens Kina var, ifølge forfatteren, ikke bare en

udemokratisk miljøkatastrofe, men den kinesiske ledelsen hadde også ambisjoner om å utkonkurrere USA som verdens ledende supermakt.

Artikkelen fikk meg til å tenke på kinesisk språkpolitikk. Før dataalderen hadde kinesiske skrivemaskiner så mange taster at selv en dyktig sekretær bare kunne skrive noen få ord i minuttet. Jeg tror jeg har språkforskerne i ryggen når jeg påstår at kinesisk skrift er objektivt vanskelig å lære. Når vi skandinaver forteller utlendinger at vårt alfabet har hele 29 bokstaver, regner vi ikke med at de skal himle med øynene og tenke at norsk må være vanskelig. Mandarin har flere titalls tusen. Det mest kompliserte kinesiske tegnet jeg er kommet over, er *taito*, et etternavn. Det består av 84 streker.

Hvis du har lært deg de 2500 vanligste tegnene, er du i stand til å lese enkle tekster, men heller ikke noe mer.

I flere tusen år var den kinesiske skriften et maktmiddel for de få, og forsøk på å innføre enklere tegnsystemer ble slått brutalt ned. Det var først i forrige århundre at kinesiske ledere begynte å leke med tanken om at folk flest burde kunne lese og skrive, og det har deretter vært gjort flere forsøk på å forenkle tegnsystemet. Men tradisjonen er sterk i Kina, og selv i dag er det visstnok bare et mindretall som klarer å lese en avis uten problemer.

Og jeg legger tidsskriftet fra meg, plasserer hodet på puten og griper meg i å tenke, mens jeg ser opp i det hvite, enkle, rene, finske taket: Takke meg til USA som supermakt, de bruker i det minste et språk som er så enkelt at alle kan lære det! Inngangsbilletten er billig. Det er også en form for demokrati.